

УДК 379.825(7.011)

ОСОБЛИВОСТІ ТЕАТРАЛЬНО-СЦЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ І МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Лариса Калініна

У статті визначено актуальність обраної теми, зроблено короткий огляд психолого-педагогічної літератури та досліджуються проблеми використання театральньо-сценічної діяльності дітей старшого дошкільного віку та молодших школярів.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, молодші школярі, театральньо-сценічна діяльність, творчий розвиток, сюжетно-рольова гра.

ОСОБЕННОСТИ ТЕАТРАЛЬНО-СЦЕНИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА И МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Лариса Калинина

В статье определена актуальность выбранной темы, сделан краткий обзор психолого-педагогической литературы и исследуются проблемы использования театральньо-сценической деятельности детей старшего дошкольного возраста и младших школьников.

Ключевые слова: дети старшего дошкольного возраста, младшие школьники, театральньо-сценическая деятельность, творческое развитие, сюжетно-ролевая игра.

PECULIARITIES OF THEATRE-SCENIC ACTIVITY OF PRE-SCHOOL AGE CHILDREN AND PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Larisa Kalinina

In the article the actuality of the theme is defined, the review of psychology-pedagogical

literature is done, and the problem of pre-school age theatre-scenic activity children and primary schoolchildren activity is researched.

Key words: *children of pre-school age, theatre-scenic activity, creative development, anecdotal pant game..*

Постановка проблеми. В умовах розвитку незалежної української держави й національної педагогічної думки художньо-естетична освіта набуває нового змісту та нових функцій. Особлива увага педагогічної науки і практики звернена на різні аспекти творчого розвитку особистості, зокрема на проблему залучення дітей до занять мистецтвом.

Значна кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних авторів присвячена дослідженню творчого процесу (В. Андреев, Т. Громов, В. Моляко, В. Ніколко та інші), проблемам розвитку творчих здібностей (Д. Богоявленська, Г. Костюк, Б. Теплов, С. Рубінштейн, К. Платонов та ін.).

Сучасна педагогіка мистецтва представлена різними дослідженнями в галузі загальної теорії естетичного та художнього виховання, працями з окремих напрямів формування і розвитку естетичної культури, компонентів естетичної свідомості (С. Баріло, Л. Башманівська, Л. Гончаренко, Б. Івасів, О. Ігнатович, І. Казимирська, Е. Коробко, Т. Лісінська, О. Маленицька, Г. Падалка, Н. Попович, В. Радкіна).

Заслугує уваги досвід роботи й у галузі, що є дуже близькою до старших дошкільників та молодших школярів – галузі театру ляльок: Б. Албиніна, Л. Благоевої, О. Грефа, А. Заботіної, М. Козиревої, А. Лебединського, Н. Сорокіної, І. Силецької, І. Соломоніка, Є. Разгул, Н. Трифонові, Ф. Франштейна, (різноманітна творча діяльність дітей у театрі ляльок), Л. Сіверенцевої (виховні можливості репертуару), Є. Деммені, Є. Динисевич, З. Підгулович, Т. Целукідзе (організація театру

ляльок), Є. Антонович, Ю. Дзюбан, В. Полек, Б. Бойко, О. Цимбалюк (відродження старовинного українського народного вертепного театру).

Сучасні зарубіжні дослідження з проблем естетичного виховання базуються на художньо-естетичних теоріях відомих учених у галузі педагогіки та психології мистецтва (Г. Айзенк, М. Берді, В. Кеннік, В. Лоуенфельд, Т. Манро, Г. Рид, Б. Собел, Д. Єффланд та ін.).

Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури дозволив зробити висновок, що ця проблематика є багатоаспектною і вимагає міждисциплінарного дослідження. Проте, проблеми творчого розвитку дітей старшого дошкільного віку та молодших школярів засобами театральньо-сценічної діяльності, за незначним винятком, не знайшли належного відображення в сучасних наукових дослідженнях. Слід зазначити, що досліджені окремі аспекти зазначеної проблеми, проте місце театральньо-сценічної діяльності та її ролі в процесі творчого розвитку дітей визначених категорій ще недостатньо повно розкрито в сучасних наукових працях. Це й обумовило звернення до означеної теми.

Метою статті є розкриття особливостей театральньо-сценічної діяльності та визначення її впливу на творчий розвиток старших дошкільників та молодших школярів.

Слід зазначити, що дитинство, за визначенням учених (Л. Венгер, В. Виготського, В. Мухіної, О. Запорожця та ін.), є найбільш сенситивним періодом для розвитку естетичних почуттів і художніх здібностей,

оволодіння художніми практичними навичками.

Театральне мистецтво, яке базується на театральній діяльності, близьке і зрозуміле дітям, адже в його основі лежить гра – провідний вид діяльності дошкільників і молодших школярів. Переоцінити значення гри в житті дитини важко, а уявити дитинство без гри – неможливо. Недарма в народі кажуть: «Де гра – там і радість».

Видатний український педагог В. О. Сухомлинський порівнював гру з іскоркою, що запалює вогник допитливості та любові до знань [9, с. 73].

Слід підкреслити, що гра посідає важливе місце у психічному розвитку дітей, і забезпечує поступовий розвиток таких базових психологічних новоутворень, як: уява, самопізнання, активність, самооцінка та потяг до творчості.

Театральна діяльність, що базується на рольовій грі, приховує великі можливості для творчого розвитку дошкільників та молодших школярів. Вона є комплексним і доступним видом діяльності для дітей цих вікових категорій.

Окремо слід сказати про соціальну значущість мистецтва, яка визначається рівнем впливу художніх образів на внутрішній світ людини, на світ напрямів її соціальної діяльності. Досліджуючи питання впливу мистецтва на людину, Л. Виготський підкреслював, що мистецтво втягує в коло соціального життя найінтимніші й особисті складники нашої істоти. Для цього мистецтво володіє значним арсеналом своїх специфічних засобів, відсутніх в інших формах людської свідомості [2, с. 239].

На основі аналізу даних сучасної філософської, психологічної та педагогічної наук, ми вважаємо, що найважливішим засобом виховання

дошкільників та молодших школярів є колективна творча діяльність (стосовно нашого дослідження – це театральна діяльність).

За визначенням Л. Виготського, творчою діяльністю називається будь-яка діяльність, що створює щось нове, незалежно від того, чи буде це якимось предметом зовнішнього світу, чи певною побудовою розуму, чи почуттям, що живе й відкривається в самій людині [3, с. 3].

На процес художнього розвитку особистості старших дошкільників та молодших школярів впливає багато чинників. Виключно важливою є виховна роль мистецтва, що своєю різнобічною спрямованістю піднімає на більш високий щабель культуру людських почуттів, розвиває художньо-естетичні здібності та творчу активність особистості. У результаті чого відбувається формування творчої особистості, що ґрунтується на розвитку природної обдарованості або відповідних можливих задатків, на розуміння, оцінювання творів мистецтва як однієї з рис загальної культури особистості.

На думку В. Вансалова, мистецтво може розвивати всю повноту людських потенцій, зробити особистість дійсно багатогранною і різнобічною, допомогти їй удосконалити психіку і внутрішній світ [1, с. 45].

Театральна діяльність приховує великі можливості для творчого розвитку старших дошкільників та молодших школярів. Вона є комплексним і доступним видом діяльності для дітей, націлена на виховання вільної особистості та заснована на законах творчості, які передбачають: залучення дітей до реальної співтворчості, інтелектуального діалогу; гармонізацію спілкування; успіх; можливість відчувати себе вільним.

Саме така діяльність сприяє розвитку незалежного мислення,

розробці прийомів співтворчості, знімає інтелектуальну напругу, передбачає експериментування дітей, гнучке і гармонійне поєднання індивідуальної, групової та колективної діяльності як самотійної, так і педагогічно скерованої.

Розглядаючи дітей старшого дошкільного віку та молодших школярів, слід підкреслити, що діти цих вікових категорій нічого і нізачо не хочуть переносити на потім. Діти не готуються до життя, вони органічно живуть і кожна хвилина їх життя надає їм можливість пережити безліч емоцій і почуттів, їх інтелектуальні потреби повинні задовольнятися негайно, а театральнo-сценічна діяльність надає їм таку можливість.

Однією з особливостей такої діяльності як педагогічного процесу є те, що дитина не боїться отримати незадовільну оцінку. А вихователь, учитель або керівник, спираючись на унікальність і неповторність кожної дитини, розвиває отриманні знання та навички і перетворює їх у соціальний досвід. Завдяки цьому здійснюється особистісно-орієнтований підхід до дитини, зникає фрагментарність у вихованні, знімаються інтелектуальні перевантаження. Діяльність педагога в цьому процесі органічно пов'язана з діяльністю дітей, їх настроєм і внутрішнім станом.

Але слід зазначити, що на сьогодні такий вид творчої діяльності та її педагогічні можливості в практиці роботи дошкільних навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл і культурно-дозвіллевих закладів використовуються не в повній мірі. Проте спеціальні педагогічні й соціологічні дослідження та ретельне вивчення досвіду роботи свідчить про великі можливості театральнo-сценічної діяльності й театральнoго мистецтва в художньо-творчому розвитку та

естетичному вихованні дітей даних категорій.

На сучасному етапі заняття театральним мистецтвом дошкільників включають у себе декілька видів театральнo-сценічної діяльності, які приваблюють дітей, що вказує на його універсальність.

У процесі таких занять стираються кордони між окремими видами діяльності, що забезпечує їх цілісність.

Специфіка театральнoго мистецтва дозволяє працювати з дитиною, не привносячи в заняття окремі елементи людської культури, природно включати дитину у сферу культури, що робить її причетною до культурних надбань.

Особливості театральнo-сценічної діяльності полягають у тому, що на основі індивідуально-творчого розвитку кожного учасника у виховному процесі бере участь не тільки окрема дитина, а й увесь колектив. При цьому враховуються вікові особливості дитини, вибір репертуару й методів, які використовуються під час занять.

Кожній дитині в межах одного заняття надається можливість спробувати свої сили в різних видах театральнo-сценічної діяльності, а керівнику організувати спілкування дітей на основі їх особистої творчості.

Особливо слід сказати і про ще одну складову театральнo-сценічної діяльності – про перегляд дитячих вистав лялькових і драматичних театрів. Психологи стверджують, що безпосередність, емоційність сприйняття мистецтва не є елементарним і вродженим. Вони виникають разом із здатністю сприймати художні узагальнення, умовність мистецтва та є проявом внутрішньої творчої активності, здатності до «життя разом із героєм».

Використовуючи підвищене емоційне зворушення дітей, їх малий художній досвід, несформований смак,

дуже легко викликати в них реакцію. Але реакція може стати показником творчого сприйняття, показником естетичного впливу лише в певних умовах. Лише дотримання умов, у яких емоційність і безпосередність дитячого сприйняття стає проявом внутрішньої творчої активності, проявом естетичного почуття дітей, забезпечує ефективність виховного впливу театру на дошкільників і дітей молодшого шкільного віку [4, с. 7 – 8].

З іншого боку, слід пам'ятати, що в дітей старшого дошкільного віку та молодших школярів підвищена чутливість нервової системи, процеси збудження та гальмування виникають у них особливо швидко. Контакт живих людей у процесі сприйняття вистави народжує емоційну силу впливу театру, яка багатократно посилюється підвищеним емоційним зворушенням дітей, колективним характером емоцій.

Стосовно специфіки проведення таких занять слід зазначити, що кожне заняття обов'язково повинно включати в себе ігрові елементи, оскільки будь-яка театральна діяльність починається з наслідування. Так, у старших дошкільників та молодших школярів побачений мультфільм, переглянута чи прочитана казка викликає певні враження і негайно викликає до життя різні ігри, що є початком сюжетно-рольової гри. У подібних іграх дуже багато елементів повторення і копіювання побаченого. Але чим більше в дитини розвинені уява і спостережливість, тим більше в її іграх свого індивідуального, хоч і побудованого на наслідуванні.

Чим більше в дитини можливості творчо грати, тим більш збагаченим стає її досвід ігрової діяльності, тим глибше вона пізнає закони і жанри творчої роботи. Ігрові моменти в театральній діяльності молодших школярів розглядаються нами в

контексті відомої формули К. Чуковського: «Гра – творчість – розвиток» [10, с. 251].

Вивчення практичного досвіду роботи свідчить про те, що діти старшого шкільного віку та молодші школярі досить повільно долучаються до процесу цілісного охоплення предмета, тобто комплексу завдань, що пропонуються. Разом із тим, вони мають великий потяг, внутрішню настанову до ознайомлення з новим об'єктом, новим матеріалом, входження в нові ситуації, які є для них цікавими, мають найбільшу виразність, образність, досконалу форму і зміст.

Це підтверджує вислів С. Русової, яка зазначала, що «саме розвиток у дитини спільних із іншими почуттів, волі, незалежності, свідомості утворює особистість, яка підпорядковується законам суспільства» [7, с. 56].

Одним із важливих напрямів входження дітей цих вікових категорій до театральній діяльності є опрацювання системи вправ зі сценічної мови, які повинні застосовуватись на кожному занятті, з поетапним ускладненням завдань та урізноманітненням матеріалу для цих вправ.

Різноманітність змістовного наповнення вправ зі сценічної мови та єдність процесуальних вимог створюють об'єктивні умови для вияву дитячого способу їх виконання. Це дозволяє, з одного боку, безперервно розвивати вміння і навички сценічного мовлення, з іншого – перенести способи словесної дії в нову ситуацію. Запропоновані для виконання вправи повинні включати ігрові форми, на прикладах фольклору і творів малих форм – римованих фраз, віршованих текстів; загадок, прислів'їв, приказок, примовок.

«Педагогічний принцип виховання на художніх вірцях базується на відомому припущенні, що високе

мистецтво обов'язково викличе в дитини потрібні емоції і тим самим сприятиме розвитку гарного смаку. Людині те, що вона сприймає, може подобатись чи не подобатись, а художня культура навчає людину вибирати те, що потрібно їй сподобатись, при цьому не тільки в мистецтві, а і в житті» [6, с. 18].

У процесі театральної роботи над фольклорними творами у старших дошкільників розвиваються виразність, точність, влучність мовлення, а це сприяє становленню їх естетичних смаків, виховує інтерес до краси українського художнього слова.

«Формування естетичного смаку на матеріалі словесного мистецтва буде найбільш ефективним, коли воно впливає з логіки розвитку здібностей дитини, а не будується на зовнішній історико-культурній хронології тих знань, що пропонуються дитині; знання можна пропонувати послідовно, вони будуть краще засвоюватись саме в діяльності сприйняття й оцінки» [5, с. 21].

Слід зазначити, що можливості естетичного розвитку старших дошкільників та молодших школярів закладені в змісті творчих завдань, при ознайомленні з кращими взірцями української, російської і зарубіжної драматургії, коли в цьому зв'язку розглядаються життя і творчість драматургів та авторів інсценівок літературних і народних казок; у процесі аналізу драматургічного матеріалу; при відборі репертуару.

Естетична культура дошкільників та молодших школярів є невід'ємною від культури народу, до якого він належить. Український фольклор має великі можливості у вихованні естетичного смаку, а залучення дітей до цінностей казкового і народно-драматургічного фольклору (українські народні байки, казки, прислів'я, п'єси

для лялькового та вертепного театру), використання методу порівняння та співставлення на прикладах фольклору різних культур у процесі бесід, перегляду вистав, створених на основі фольклору, позитивно впливає на естетичний розвиток дітей.

Як свідчить досвід і наші спостереження, такі заходи сприяють не лише естетичному розвитку дітей, а й формуванню їхнього світогляду, світосприйняття, самостійних суджень.

Цікавим видом театральної роботи може бути виконання завдання щодо створення сценічних етюдів із побутовими поліфункціональними предметами, які не мають фіксованої функції (листи паперу, шматочки дерева, палиці, мотузки, шматочки різноманітних тканин, шкіри тварин, пінопласт тощо).

Будь-який побутовий предмет, який у руках дитини виходить за межі свого утилітарного призначення та проявляє несподівані якості, котрі викликають художньо-естетичні асоціації дитини, стає театральною лялькою-образом.

Процес «оживлення» найрізноманітніших побутових предметів і речей: окулярів, чайників, віників, шарфів, рукавичок, капелюхів, портфелів, пеналів, олівців, парасольок, хусток та інших предметів дає дитині можливість фантазувати, розвивати уяву. У процесі створення таких сценічних етюдів кожна дитина перетворює ці предмети в казкову істоту. Дітям потрібно пояснити і зауважити, що кожен предмет володіє своїм характером, особливою поведінкою, манерами, які визначаються його зовнішнім виглядом. Розглядаючи предмети в їх різноманітних проявах, функціях, якостях, діти, за допомогою уяви, домислюють і добудовують вигаданий образ. Проте слід наголосити на тому, що їх уява виправдовується

особливостями і можливостями конкретного предмета.

Оживлення предметів здійснюється за допомогою дій і рухів. Тому діти намагаються працювати з тими предметами, які мають таку важливу якість, як функціональна рухомість, що вже закладена в саму конструкцію предмета: гаманець, парасолька, скринька, коробка, що відкривається та закривається тощо. Діти також визначають характер свого персонажа, його голос, манеру поведінки, ходу тощо.

При створенні сценічного образу предмет чи побутова річ значно відхиляється від своєї звичної функції, у них відкриваються нові якості, які діти не помічали раніше, бо вони були заховані за утилітарністю сприйняття цих предметів. Структурні зв'язки між предметом чи річчю, дією і словом, яким предмет чи річ називається, у процесі роботи над сценічним етюдом змінюються. За множинністю проявів, багатогранністю властивостей і якостей діти відкривають сутність предметів та явищ, що значно розширювало діапазон художньо-естетичного сприйняття цих предметів.

Розвиток здібності до ідентифікації дозволяє дітям глибше зрозуміти не тільки інших, а й усвідомити себе, своє внутрішнє «Я». Особливою формою ідентифікації є антропоморфізм, коли якості живих істот приписуються неживій матерії. Цей спосіб пізнання себе й оточуючого світу особливо властивий старшим дошкільникам та молодшим школярам. Для дитини має значення те, що вона відчула, пережила, усвідомила в дії. А сценічні дії з предметами, які «ожили», дозволяють розвивати вміння вставати на точку зору іншого, виражати його своєрідний характер, відношення до тих, хто його оточує, та допомагають дітям розкрити один із

фундаментальних принципів театраль-но-сценічної дії – принцип оживлення неживої матерії.

Виконання таких завдань надає можливість діяти за таку істоту, говорити від її імені, наділяти її чисто людськими якостями, незалежно від того, наскільки вона зовнішньо нагадує людину. У дітей є особлива якість ідентифікації з іншими людьми або предметами чи явищами оточуючої дійсності. Оволодіння цією якістю здійснюється «через розвиток здібності приписувати свої особливості та нахили іншим, при цьому і переживати їх як свої» [8, с. 80].

Слід зазначити, що велику роль у процесі розвитку дітей має процес виконання ролей у виставі чи уривку. Це активне, творче співробітництво учасників на основі загальних інтересів – театральних взагалі й інтересів до театру ляльок зокрема; таке співробітництво сприяє творчому самовираженню. Процес і результат такої діяльності відзначається натхненням, театральністю та красою творчого показу драматургічного матеріалу перед глядачами, що викликає в дітей естетичну насолоду, позитивні емоції, учить бути відповідальними та працювати не окремо, а в колективі, роблячи колективну творчу справу.

Усе вищевикладене дозволяє зробити висновок, що такі форми театраль-но-сценічної діяльності надають великі можливості для розвитку багатьох здібностей дитини, а саме: фантазії, кмітливості, спостережливості, асоціативного мислення, ритмічності, пластичності, спритності, лаконізму. Такі види роботи виховують у дітей «повсякденну настроєність на даний вид мистецтва» [3, с. 16].

Реалізація цього завдання може успішно вирішуватись як на заняттях у різних освітніх і культурно-дозвіллевих закладах, але на сьогодні цей вид роботи потребує ретельного вивчення,

аналізу, удосконалення та розробки спеціальних методичних посібників, що допоможуть ефективно використо-

увати цей вид діяльності дітей старшого дошкільного віку більш доцільно та ефективно.

Література

1. Вансалов В. Л. Разностороннее развитие личности и разные виды искусства / В. Л. Вансалов. – М. : Знание, 1966. – 142 с.
2. Выготский Л. С. Психология искусства Л. С. Выготского, В. В. Иванова / Л. С. Выготский. – М. : Искусство, 1987. – 344 с.
3. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – М., 1991. – 93 с.
4. Костюшко Г. О. Розвиток творчої активності молодших школярів засобами театральної самодіяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.01/ Г. О. Костюшко. – К., 1999. – 20 с.
5. Михайлова А. Я. Театр в эстетическом воспитании детей младшего школьного возраста : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук / А. Я. Михайлова. – М., 1966. – 20 с.
6. Проблемы эстетического развития личности школьников / Под ред. : А. И. Бурова, Е. В. Квятковского. – М. : Педагогика, 1987. – 96 с.
7. Русова С. Ф. Вибрані твори / С. Ф. Русова. – К. : Освіта, 1996. – 304 с.
8. Сорокина Н. Кукольный театр как средство развития творческих способностей детей / Н. Сорокина // Дошкольное воспитание. – 1994. – № 3. – С. 83 – 86.
9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям : вибрані твори в 5-ти томах. Т.3 / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – 670 с.
10. Чуковский К. И. Собрание сочинений в 2-х томах. Т. 2 / К. И. Чуковский ; сост. Е. И. Чуковская. – М. : Правда, – 1990. – 622 с.